

ORNAMENTICA ÎN REPERTORIUL TRADIȚIONAL AL LĂUTARULUI A. BIDIREL ÎN CONTEXTUL PROBLEMELOR STILISTICE ȘI INTERPRETATIVE ÎN FOLCLORUL ROMÂNESC DIN SEC. XXI

ORNAMENTATION IN THE TRADITIONAL REPERTOIRE OF FIDDLER A. BIDIREL IN THE CONTEXT OF THE STYLISTIC AND INTERPRETATIVE PROBLEMS IN THE ROMANIAN FOLKLORE OF THE 21ST CENTURY

NICOLAE SLABARI,

lector universitar, doctor în studiul artelor și culturologie,
Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice

MIHAI COTOS,

masterand, Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice

CZU 780.8:780.614.31.071.2(498.6)

În prezentul articol vom evidenția personalitatea lui Alexandru Bidirel, un lăutar violonist de tradiție orală din Bucovina, care a activat pe la mijlocul secolului XX. În etnomuzicologia românească găsim puține date despre Alexandru Bidirel. Ne referim la Revista de Etnografie și Folclor, în care este publicat un articol al etnomuzicologului Tiberiu Alexandru, un șir de manuscrise nepublicate ale lui Alexandru Voievidca, memoriile lăutarului, dar și câteva documente sonore care se află în patrimoniul ICED, înregistrate de către Constantin Brăiloiu. În acest context, prin expunerea informațiilor respective, vom pune în circuit un șir de date despre activitatea sa, dar și despre repertoriul pe care l-a promovat, aderând, astfel, la întregirea peisajului sonor tradițional din Bucovina. De asemenea, vom atrage atenția asupra documentării și valorificării științifice a materialului expus.

Cuvinte-cheie: Alexandru Bidirel, Bucovina, vioară, repertoriu, lăutar, stil, interpretare

In this article will be highlighted the personality of Alexander Bidirel, a violinist fiddler of oral tradition from Bucovina, who worked in the mid-twentieth century. In the Romanian ethnomusicology, we can find limited data about Alexandru Bidirel. We refer to the Ethnography and Folklore Magazine, in which an article by the ethnomusicologist Tiberiu Alexandru is published, a number of unpublished manuscripts of Alexander Voievidca, the memories of this fiddler and a series of sound documents which are in the I.C.E.D. heritage, recorded by Constantin Brăiloiu. In this context, by exposing the respective information, we will put into circuit a series of data about his activity and the repertoire he promoted, thus contributing to the completion of the traditional sound landscape in Bukovina and the scientific documentation and valorisation of the presented material.

Keywords: Alexandru Bidirel, Bucovina, violin, repertory, fiddler, style, interpretation

În ultimele decenii sunt puse tot mai des în dezbatere de către cercetători, profesori, dar și de către interpreți sau studenți, subiecte legate de interpretare și stilistică în folclorul muzical românesc. Se cunoaște că domeniul stilisticii muzicale este divizat, în mod teoretic, în baza a două aspecte de abordare: stilistica creației și stilistica interpretării [1]. În articolul de față vom prezenta argumente practice cu referire la cel de-al doilea aspect – stilistica interpretării – prin prisma ornamenticii în repertoriul tradițional violonistic al lăutarului bucovinean Alexandru Bidirel. Deși reperatele stilistice sunt bazate, întâi de toate, pe creația propriu-zisă, indiferent de stilul acesteia, nu poate fi ignorat nici faptul că, la rândul lor, artiștii – în cazul de față lăutarii – și-au lăsat amprenta asupra discursului muzical produs de ei înșiși.

După cum se știe, de-a lungul istoriei, fenomenul lăutăriei s-a manifestat atât în mediul rural cât și în cel urban. În acest sens, este lesne de înțeles că maniera interpretativă în cele două categorii de mediu diferă. Evoluția de la un lăutar începător spre un lăutar profesionist poate fi observată prin studierea vieții și creației sale, în anturajul nemijlocit al rapsozilor din mediul rural, marcat, mai apoi, de

perfecționismul său în domeniu dictat de cadrul urban. Chiar dacă mediul țăranesc, cu vetre locale de rapsozi, constituie un fundament temeinic în procesul de preluare și transmitere al folclorului autentic, profesioniștii sunt, totuși, cei care, prin intermediul cunoașterii parametrilor limbajului muzical, au șlefuit în timp această muzică, au adaptat-o la necesitățile vremii și i-au oferit exprimări dintre cele mai alese [2].

Deși evoluția tehnologică a echilibrat oarecum diferențele dintre zona rurală și cea urbană, cel puțin, la nivel informațional, lăutarul-țaran pare că a încetat să mai existe. Majoritatea copiilor din sat, care prezintă înclinații muzicale, sunt îndrumați către școli de profil, iar în localitățile rurale din zona Bucovinei, la fel ca și în alte zone ale arealului românesc, nu mai sunt lăutari, precum cei amintiți istoric de literatura etnomuzicologică. În aceste condiții, în zilele noastre, cele două clase ar reprezenta lăutarii profesioniști (care pot exista în ambele medii) și practicanții neprofesioniști (care pot exista, de asemenea, în ambele medii) [3].

O problemă gravă în practica actuală a instrumentiștilor și a vocaliștilor de muzică folclorică – ne referim aici, în special, la violoniști – este faptul că, din ce în ce mai puțini dintre aceștia, respectă stilurile specifice zonelor din care provin. Această problemă este una bilaterală și apare, în primul rând, din cauza că interpreții nu simt/înțeleg necesitatea de informare și de studiere în domeniul folclorului muzical, iar în al doilea rând, din cauza micșorării numărului de specialiști bine pregătiți, capabili să îndrume corect generațiile tinere.

Revenind la clasa lăutarilor profesioniști, se poate afirma cu certitudine că aceștia sunt cei mai activi mesageri ai folclorului. Parte a categoriei de față, Alexandru Bidirel și-a lăsat, conștient sau inconștient, amprenta asupra tezaurului bucovinean prin stilul său interpretativ, altfel spus, prin modalitățile de exprimare, pliate perfect pe zona folclorică în baza unei tehnici violonistice susținute de o viziune individuală de mare valoare.

În prezentul demers analitic, vom încerca să relevăm unele aspecte ale stilisticii interpretative caracteristice repertoriului folcloric al lăutarului violonist Alexandru Bidirel, punând accent pe *ornamentică* [4, 5]. Totodată, prin evidențierea acestora se va completa un domeniu mai puțin studiat, fapt care va permite valorificarea la nivel științific a muzicii tradiționale instrumentale din Bucovina.

Un alt motiv al elaborării articolului de față rezidă în nevoia de a transmite cât mai mult cu putință generațiilor tinere de violoniști o serie de detalii tehnice, însoțite, bineînțeles, de explicații pertinente. Astfel, repertoriul devenind accesibil, va fi mai ușor de păstrat și de pus în valoare. În plus, nu trebuie omisă nici evoluția tehnicii de interpretare la vioară, or, Alexandru Bidirel a introdus elemente noi de interpretare, împrumutate din practica altor stiluri muzicale, precum cele de café-concert, de muzică clasică etc. [5, 6, 7]. De aceea, pe parcurs, vom încerca să găsim alternative ale digitației sau ale trăsăturilor de arcuș, care să se alăture celor aplicate deja de către lăutar. Însă, pentru a putea reda cât mai potrivit aceste procedee, datorită faptului că nu există încă o terminologie tehnică a acestor procedee în muzica folclorică, vom prelua unii termeni din muzica clasică. Iar identificarea și transcrierea acestora, datorită posibilităților de redare audio și de ascultare la un tempo redus a melodiilor din repertoriul lăutarului, oferă ocazii deosebite pentru a distinge cele mai mici detalii, aproape imposibil de sesizat la o audiție obișnuită.

Ornamentica în muzica folclorică este atribuită la capitolul morfologiilor secundare, adică la cel al studierii structurii elementelor minuscule muzicale. Istoria ornamenticii muzicale este legată, de facto, de istoria notației muzicale. Cu originile în improvizația interpretului, care, executând o melodie scrisă sau orală, o însuflețește, o variază sau o amplifică, ornamentica a parcurs numeroase și complexe etape de manifestare.

Utilizat inclusiv în interpretarea violonistică a muzicii instrumentale tradiționale din Bucovina, procedeul este reprezentativ și constituie un model pentru cântarea și la alte instrumente caracteristice zonei. În cazul lui Alexandru Bidirel, identitatea și modul de utilizare a acesteia constituie valoarea și autenticitatea interpretării. Astfel, repertoriul lăutarului abundă în ornamente, precum apogiatura

scurtă, mordentul superior și inferior, trilul ș.a., care completează în mod firesc și, totodată, inedit discursul sonor.

Câteva dintre seriile variaționale ale ornamenticii menționate mai sus se referă la *apogiatură*. Formată din una sau mai multe note care se scriu cu caractere mai mici pe lângă nota principală a melodiei, aceasta poate fi scurtă pe notă inferioară (vezi ex. 1) și superioară (vezi ex. 2) sau dublă (vezi ex. 3).

Ex. 1: Apogiatură scurtă pe notă inferioară (*Hora Bucovinei*).

Ex. 2: Apogiatură scurtă pe notă superioară (*Hora lui Grigore Vindireu*).

Ex. 3: Apogiatură dublă (*Corăbeasca*).

Mordentul reprezintă o alternare rapidă a unei note reale cu o notă auxiliară superioară sau inferioară și revenirea la cea principală. În general, în muzica folclorică, mordentii se execută la interval de semiton, dar se întâlnesc, totuși, și mordentii la interval de ton. Pentru că acest aspect prezintă oarecum o regulă a notației muzicii tradiționale, în transcriere se notează intervalul mordentului la ton (cu semnul de alterație corespunzător). În melodiile din repertoriul lăutarului bucovinean predomină mordentul (alcătuit din 3 note) superior la un semiton (vezi ex. 4) și mai rar se observă cel la un ton (vezi ex. 5) sau mordentul inferior (vezi ex. 6).

Ex. 4: Mordentul superior la un semiton (*Hora Bucovinei*).

Ex. 5: Mordentul superior la un ton (*Hora Bucovinei*).

Ex. 6: Mordentul inferior (*Hora Bucovinei*).

Trilul, un alt procedeu ornamentic important pentru arta violonistică tradițională, se referă la o alternare unitară rapidă a notei principale cu cea superioară. În contextul în care în practica de in-

interpretare *trilul* se confundă adesea cu *mordentul*, deși, aceste două tipuri de ornamente sunt absolut diferite ca procedeu de interpretare, este necesară o atenție sporită în executarea melodiilor folclorice. Neglijarea acestor particularități interpretative poate afecta nu doar stilistica, ci și respectarea figurii ritmice.

În majoritatea melodiilor lui Bidirel, trilurile se execută la un interval de semiton (vezi ex.7), dar nu este exclusă nici apariția trilului la un ton, mai ales în melodiile din clasa *horă mare*, în care acestea (trilurile) apar predominant în baza contextului.

Ex. 7: Trilul la un interval de semiton (*Hora nunilor mari*).

Pe lângă aceste formule ornamentale, în repertoriul lăutarului se mai întâlnesc:

– *grupetul*, formulă ornamentală alcătuită din patru sau cinci sunete, în care alternează sunetul principal al melodiei cu treptele lui superioară și inferioară. Cel din patru sunete începe cu nota vecină, iar cel din cinci sunete începe cu nota principală. Există grupet așezat deasupra unei note, grupet între două note și grupet cu alterații;

arpeggiato, un ornament ce constă din intonarea succesivă a sunetelor unui acord (vezi ex. 8);

glissando, mod de executare care rezidă în alunecarea rapidă și egală de la o notă la alta a melodiei prin sunete intermediare (vezi ex. 8);

Ex. 8: Țigăneasca.

portamento, mod de executare care constă în purtarea legată a intonației de la un sunet la altul printr-un șir de sunete (vezi ex. 9);

Ex. 9: Țigăneasca (cu strigături).

fioritura, ornament muzical care se întâlnește la sfârșitul unei fraze muzicale sau a unei părți concluzive și constă din scurte pasaje melodice scrise cu note mici, care se plasează între două note principale ale melodiei (vezi ex. 10).

Ex. 10: *Doina de la Capu Codrului*.

Din analiza procedeele interpretative evidențiate, s-a constatat că acestea reprezintă pilonul principal pe care se sprijină repertoriul lăutarului. Fără existența și întrebuițarea corectă a acestora, cu siguranță, repertoriul bucovinean evidențiat nu ar mai avea aceeași frumusețe. Detaliile stilisticii interpretării violonistice desprinse din maniera de interpretare a lui Alexandru Bidirel ne dau de gândit în ceea ce privește modul în care trebuie abordat folclorul muzical și izvoarele sale de propagare. Probabil, o interpretare mai valoroasă a acestui repertoriu zona Bucovinei nu a cunoscut și încă nu cunoaște. Prin urmare, în baza celor studiate până în prezent, putem spune că acest lucru a fost posibil datorită unei simbioze perfecte dintre trei elemente primordiale: creația folclorică, măiestria lăutarului și studiul muzicii de către acesta. Numai datorită ultimului element, Alexandru Bidirel a dezvoltat o tehnică corectă a instrumentului, fapt care i-a permis să obțină o execuție de o manieră inedită, apropiată de interpretarea cultă, dar fără a denatura creația populară [8].

Astăzi se vorbește foarte mult despre problema respectării stilurilor și a zonelor folclorice, dar foarte puțin este elucidat acest aspect în studiile de specialitate. Majoritatea practicanților consideră, în felul lor, că stilul este bazat doar pe creația în sine, pe când această viziune este absolut incompletă. La o scară mai largă, stilul este consolidat de maniera de execuție, pentru că dacă, spre exemplu, s-ar aplica unui text muzical, interpretat instrumental sau vocal, în stil bucovinean, procedee specifice manierei ardelenesti, cu siguranță, s-ar denatura specificul folcloric. Același lucru este valabil și pentru parametrii armonici (acompaniament). Într-un final, faptul că o seamă de practicanți nu conștientizează ce anume face ca stilul să fie autentic determină apariția confuziilor și a marilor greșeli în interpretarea muzicii tradiționale. Pentru a evita acest lucru, este necesară elaborarea unor cercetări ample atât pe zone și subzone folclorice cât și cercetarea individuală a manierei de interpretare, prin care se evidențiază unii lăutari.

Referințe bibliografice

1. *Stilistica muzicală* [online], [accesat 24 apr. 2016]. Disponibil: https://ro.wikipedia.org/wiki/Stilistic%C4%83_muzical%C4%83,
2. CHISELIȚĂ, V. Valențe multiculturale în muzica tradițională de dans din Moldova și Bucovina. In: *Folclorul și contemporaneitatea: conservarea, revitalizarea și valorificarea culturii tradiționale*: materialele simp. șt. practic intern., Chișinău, 4-5 apr. 2006, pp. 32-38.
3. *Dem Rădulescu*: Interviu. Emisiunea *Profesioniștii*, moderator Eugenia Vodă. [online]. [accesat 8 febr. 2016]. Disponibil: <https://www.youtube.com/watch?v=kpyuktEhsflâ>.
4. SÎRBU, G. *Cântece și jocuri populare*. Suceava: Casa Județeană a Creației Populare, 1969, 211 p.
5. *Memoriile lăutarului Alexandru Bidirel*.
6. CHISELIȚĂ, V. Probleme de clasificare a muzicii de dans din Bucovina și Basarabia. In: *Arta*. Chișinău: Epigraf, 2005, pp. 68-81.
7. CHISELIȚĂ, V. Rezonanțe evreiești în muzica tradițională de dans din Moldova și Bucovina. In: *Republica Moldova – casa noastră comună*: materialele conf. rep. șt.-practice, Chișinău, 21 aug. 2006, pp. 97-115.
8. *Festivalul-concurs interjudețean de muzică populară instrumentală „Alexandru Bidirel”*, Centrul Cultural Bucovina [online]. [accesat 8 febr. 2016]. Disponibil: <http://centrulculturalbucovina.ro/festivalul-alexandru-bidirel-2015/>.